

du; bu sayı yüzyıl sonlarında pek fazla değişmedi.

Osmanlı Devleti bütçesinden sâlyâne alan Kırım hanları arasında Saâdet Giray Han'a XVI. yüzyılın başlarında 300.000 akçe tahsis edilmişti (Celâlîzâde, vr. 238^b). XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kırım hanlarına Kefe İskeleyi gümrük gelirlerinden 15 yük akçe, Gözleve ve Balıklava iskeleleri gümrüklerinden kalgay sultana 10 yük ve nûredine 5 yük akçe sâlyâne ayrılmıştı (*Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi*, s. 54). XVI. yüzyılın sonlarında Çerkez beylerinin de sâlyâneleri vardı ve bunlar Kefe Mukâtaası'ndan ödeniyordu (BA, MD, nr. 51, s. 8/h. 24). XVI. yüzyılın ortalarında hazineden sâlyâne alanlar arasında kazaskerler, divan kâtipleri ve diğer bazı görevliler de yer alıyordu. Bunların 954-955 (1547-1548) ve 974 (1566-67) yıllarındaki sâlyâneleri 550-600.000 akçe civarındaydı (Barkan, XV [1955], s. 263; a.e., s. 309). Sâlyâne uygulaması Tanzimat'a kadar devam etti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 5597, 5606, 5614, 5618; Fatih Sultan Mehmed, *Kânûnnâme-i Âli Osman* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2003, s. 20; Celâlîzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 238^b; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âli Osman*, s. 20-22, 49-50; Koçi Bey, *Risâle* (haz. Zuhuri Danişman), Ankara 1972, s. 135; *Eyyûbî Efendi Kânûnnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 54; Halil Sahillioğlu, "Yemen'in 1599-1600 Yılı Bütçesi", *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, s. 287, 310; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Mâliyesi*, İstanbul 1985, s. 59, 63, 196; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyıldan Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, s. 224; a.mlf., "Ali Paşa, Güzelce", *DİA*, II, 425; a.mlf., "Derya Beyi", a.e., IX, 201; Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 Tarihli Bütçe Cetveli ve Ekleri", *İFM*, XV (1955), s. 299; a.mlf., "954-955 (1547-1548) Mâli Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", a.e., XV (1955), s. 263; a.mlf., "H. 974-975 (M. 1567-1568) Mâli Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", a.e., XV (1955), s. 309; a.mlf., "1079-1080 (1669-1670) Mâli Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi ve Ek'leri", a.e., XVII (1956), s. 290-294; A. H. de Groot, "Sâlyâne", *El²* (İng.), VIII, 994.



İDRİS BOSTAN

SÂM

(سَام)

H. Nûh'un oğlu.

Kelimenin menşei bilinmemekte, İbrâ-nîce'de (şem) "isim, şöhret", Akkadca'da (şumu) "isim, oğul" anlamlarına gelmektedir (Gesenius, s. 1028; *EJd.*, XIV, 1368). Tevrat'ta genellikle Hâm ve Yâfes'ten önce zikredilmesinden hareketle (Tekvîn, 5/

32; 6/10; 10/1; krş. 10/21) Sâm'ı Nûh'un en büyük oğlu kabul edenler olmuşsa da yahudi geleneğinde kardeşleri arasında hikmet sahibi ve en dürüstü olmakla beraber yaşça en küçükleri olduğu görüşü yaygındır (Sanhedrin, 69^b; *Genesis Rabbah*, 26/3; 37/7). Hz. Nûh'un 500 yaşını geçmesinden sonra doğan Sâm (Tekvîn, 5/32) tûfanda diğer kardeşleri gibi eşiyile birlikte gemiye binmiş (Tekvîn, 7/13) ve Tanrı'nın Nûh ile gerçekleştirdiği ahde kardeşleriyle katılmıştır (Tekvîn, 9/8). Tevrat'ın bir yerinde tûfandan iki yıl sonra Sâm 100 yaşında iken Arpakşad (Erfahşed) adında bir oğlunun doğduğu, sonraki beş yüzyıllık hayatında başka oğul ve kızlarının da olduğu belirtilmekte (Tekvîn, 11/10-11), bir başka yerde oğulları Elâm, Aşur, Arpakşad, Lud ve Aram (İrem) şeklinde sıralanmaktadır (Tekvîn, 10/22). Ahd-i Atîk'in I. Tarihler kitabında ise (1/17) oğullarının isimleri Elâm, Aşur, Arpakşad, Lud, Aram, Us, Hul, Geter ve Meşek olarak verilmektedir. Tevrat'ta Nûh'un oğullarının şeceresi zikredilirken "Eber'in bütün çocuklarının atası" nitelemesiyle Sâm'ınki sona bırakılmış (Tekvîn, 10/21), Tekvîn kitabının 11. babında ise Eber ve Hz. İbrâhim'i de kapsayan şeceresinde onun İbrânîler dahil Sâmil'ın atası olduğu vurgulanmıştır (bk. SÂMİLER). Tevrat'taki bilgilere göre tûfandan sonra üzüm yetiştiren ve şarap imal eden Nûh bir gün sarhoş olup çadırında çıplak vaziyette kalmış, babasını o halde gören Hâm üstünü örtmek yerine babasını o durumdayken kardeşlerine de göstermiş, bunun üzerine Sâm ile Yâfes bir elbise getirerek babalarına giydirmişlerdir. Sarhoşluğun etkisinden kurtulan Nûh, Hâm'ın tavrından dolayı Ken'ân'ı lânetlemiş, Sâm ile Yâfes'i kutsamış ve Ken'ân halkının onlara kul / köle olmasını dilemiştir (Tekvîn, 9/20-27; bk. HÂM). Ahd-i Atîk'te Tevrat dışında sadece I. Tarihler kitabında (1/4, 17) zikredilen Sâm, Ahd-i Cedîd'in Luka İncili'nde (3/36) Hz. İsa'nın atası şeklinde takdim edilmiştir.

Rabbînik literatürde sünnetli doğması (*Genesis Rabbah*, 26/3) ve İsrâiloğulları'nın atası olması sebebiyle Sâm'a önem verilmiş, Nûh'un onu kutsaması İsrâiloğulları'nın kutsanması olarak görülmüştür. Nûh'un Ken'ân'ı lânetlemesi, "Kölenin sahip olduğu şeyler efendisine aittir" prensibinden hareketle (Sanhedrin, 91^a) İsrâiloğulları'nın Ken'ân topraklarını istilâsına gerekçe diye gösterilmiştir (*EJd.*, XIV, 1369). Nûh tûfandan sonra dünyayı oğulları arasında taksim etmiş, vaad edilen top-

rakların da dahil olduğu kısmı Sâm'a vermiştir (*Genesis Rabbah*, 1/2). Babasının üstünü örtmekte önce davranmış olması sebebiyle Tanrı'nın tecellisinin (şekina) sadece Sâm'ın çadırına gerçekleştiği belirtilmiş ve zürriyetinden erkeklerin sabah duasında "tallit" isimli bir örtü kullanması da söz konusu fiiliyle alâkalandırılmıştır (Yoma, 10^a; *Genesis Rabbah*, 36/6; 26/3; *JE*, XI, 261).

Kur'an-ı Kerîm'de Sâm'dan bahsedilmez. Bir hadiste Sâm Araplar'ın, Hâm Habeşliler'in, Yâfes de Rumlar'ın atası olarak geçmekte (Tirmizî, "Tefsîr", 37/3, 4; "Menâkıb", 69; Heysemî, I, 93; Müttaki el-Hindî, XI, 512-513), diğer bir rivayette Acem ve Araplar Sâm'ın zürriyeti arasında zikredilmektedir (Taberî, XIX, 560). Kahtân ve Amâlika da Sâm'ın soyundan kabul edilmiştir. İslâm kaynaklarında yer alan Sâm'la ilgili bilgiler genelde yahudi geleneğindeki benzerlerdir. Taberî hem onun hem de Yâfes'in Nûh'un büyük oğlu olduğunu belirten farklı rivayetler aktarmaktadır (*Câmi'u'l-beyân*, XII, 411-412). Kisâî, Nûh'un Sâm'a Hicaz, Yemen, Şam ve el-Cezîre'yi (Yukarı Mezopotamya) verdiğini kaydetmekte, Nûh'un vücudunun çıplaklığını sarhoşlukla değil uyku halinde iken esen rüzgârla izah etmekte ve onun bu duruma gülen Hâm'a kızdığını, üzerini örten Sâm'a da Allah'ın dünyada çirkinlik ve kusurlarını örtmesi, âhirette günahlarını bağışlaması için dua ettiğini, ayrıca zürriyetinden peygamberler gelmesini dilediğini nakletmektedir (*Kıssaşü'l-enbiyâ*, s. 98-101). Sa'lebî'ye göre Sâm tûfandan yetmiş sekiz yıl önce doğmuş, geminin inşasında babasına yardım etmiş ve tûfanda gemiye binmiştir. Nûh vefat etmek üzere iken onu çağırarak, şirk ve kibirden uzak durmasını ve Allah'ı zikretmesini vasiyet etmiş, kendisine halef tayin etmiştir. Sa'lebî, Hz. İsa'nın havârilere talebiyle mucizevî bir şekilde Sâm'ı dirilterek tûfan hakkında bilgi aldığı anlatılan bir rivayet aktarmaktadır (*'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 56-60). Herevî de Havran (Suriye), San'a (Yemen) ve el-Halîl (Filistin) şehirlerinde Sâm'a nisbet edilen türbelerin bulunduğunu, Harran ve San'a şehirlerinin de Sâm tarafından kurulduğunu kaydetmektedir (*Guide des lieux de pelerinage*, s. 41, 142, 220; *İA*, X, 139).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Hamza el-Kisâî, *Kıssaşü'l-enbiyâ* (nşr. I. Eisenberg), Leiden 1922, s. 98-102; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, XII, 411-412; XIX, 560; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, Beyrut 1405/1985, s.

56-60; Ali b. Ebû Bekir el-Herevî, *Guide des lieux de pelerinage* (trc. J. Sourdel-Thomine), Damas 1957, s. 41, 142, 220; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, I, 93; Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, XI, 512-513; *Genesis Rabbah* (ed. J. Neusner), Atlanta 1985, I, 8, 279-280; II, 31-32, 41-42; W. Gesenius, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (trc. E. Robinson, ed. Fr. Brown v.dğr.), Oxford, ts. (Clarendon Press), s. 1028; W. Bacher – M. Seligsohn, "Shem", *JE*, XI, 261; B. Joel, "Sâm", *IA*, X, 139; A. Rippin, "Sâm", *EI*² (İng.), VIII, 1007; L. Hicks, "Shem", *IDB*, IV, 321; Nahum M. Sarna, "Shem", *EJd.*, XIV, 1368; Moses Aberbach, "Shem", *a.e.*, XIV, 1369.



İSMAİL TAŞPINAR

SÂM MİRZA

(سام میرزا)

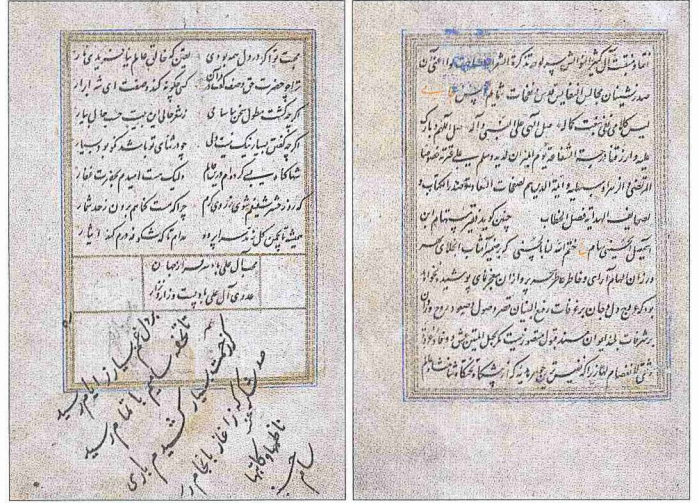
(ö. 974/1566-67)

**Şair ve tezkire sahibi
İranlı şehzade.**

923'te (1517) Merâğa'da doğdu. Şah İsmâ'il'in üçüncü oğludur. Beş yaşından itibaren çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bir kısmını lala olarak refakatine verilen kızılbaş emîrlerinin vesayetinde Herat'ta Horasan valiliğinde geçirdi. 1544'te ağa-beyi Şah Tahmasb'a baş kaldırdı ve çıkardığı karışıklık ancak on dört ay sonra şahın bizzat Herat'a gitmesiyle bastırılabilirdi. Onu affeden Tahmasb kendisini yanından götürerek sarayda görevlendirdiyse de yeniden bazı tertiplere karışması üzerine 969 (1561-62) yılında 974 (1566-67) depreminde öleceği Kahkaha Kalesi'nde zindana attırdı.

Şiirlerinde "Sâmî" mahlasını kullanan Sâm Mirza, *Tuhfe-yi Sâmî* adını taşıyan tezkiresiyle ünlüdür. Kuvvetli bir ihtimalle 957-968 (1550-1561) yılları arasında yazılan eser, X. (XVI.) yüzyılın ilk yarısında yaşamış Farsça ve Türkçe şiir söyleyen 714 şairin hayat hikâyesini ve şiirlerinden bazı örnekleri ihtiva eder. *Tuhfe-yi Sâmî*, bir mukaddime ile yedi bölümden oluşur. Birinci bölüm Şah İsmâ'il ile dönemin diğer önemli han ve sultanlarına ayrılmıştır; burada hânedanın düşmanlarına da yer verildiği görülür. Ancak Özbek ve Osmanlı hânedanlarına mensup şairler hakkında bazan tarafgir ifadelerin kullanılmış olduğu dikkat çeker. İkinci bölüm seyyidler ve âlimlerle önde gelen Şîî şahsiyetlere, üçüncü bölüm vezirlerle diğer devlet adamlarına, dördüncü bölüm âlimlerle bazan şiir söyleyen ünlü kişilere, beşinci bölüm mahlaslarıyla tanınmış şairlere, altıncı bölüm Türkçe yazan şairlere ve yedinci bölüm daha çok aşk şiirleri söyleyen halk şairleri-

Sâm Mirza'nın
Tuhfe-i Sâmî
adlı eserinden
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Hekimoğlu
Ali Paşa,
nr. 718,
vr. 2^a, 214^a)



ne ayrılmıştır. Kitap Hz. Ali için söylenmiş bir methiye ile sona erer. *Tuhfe-i Sâmî*, o dönem Türk şairleri hakkında bilgi içeren tek kaynak sayılabilir. Türk şairlerine ayrılmış olan altıncı bölümün dışındaki bölümlerde de bazı şairlerin Türkçe şiir söylediği belirtilerek şiirlerinden örnekler verilmiştir.

Sâm Mirza kitabını Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*'inden etkilenecek şekilde yazmış, ancak onun Horasanlı şairler üzerinde yoğunlaşmasına karşılık kendisi Safevî dönemine ait daha geniş bir coğrafyayı esas almıştır. Ayrıca Ali Şîr Nevâî'den farklı olarak şairler hakkındaki bilgileri kişisel ilişkilerine dayalı kaynaklardan sağlamıştır. Bu bakımdan Devletşah'ın *Tezkiretü's-suşu'arâ'* adlı eserinin bir zeyli mahiyetindedir. Eserde kişiler önemlerine göre farklı hacimlerde yer almıştır. Tezkirenin ifade tarzı genelde mecaz ağırlıklıdır; bilhassa ölüm üzerine yaptığı hayal gücüne dayalı benzetmeler dikkat çeker. Kendisinden önceki Timurlu dönemi tezkire yazarlarında görülen muamma oyunları onda yoktur. Kitabın tamamında ve özellikle yedinci bölümde edebî tenkitler bulunmakla birlikte biyografileri verilen şairler hakkında kesin hükümlerden kaçınıldığı ve yorumun okuyucuya bırakıldığı söylenebilir. Tezkirenin en önemli yanı, adlarını başka kaynaklarda rastlanmayan şairlerin ve eserlerinin unutulmaktan kurtarılmış olmasıdır.

Dünya kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan *Tuhfe-i Sâmî*'nin ilk defa yalnız beşinci bölümü dört yazması esas alınıp Mevlevî İkbâl Hasan tarafından yayımlanmış (*The Tuhfe-i Sam [section v] of Sam Mirza Safawi*, Patna 1312/1934), daha sonra Vahid Destgirdî bu neşirden habersiz olarak sadece tek yazmaya dayanıp

tamamını yayımlamıştır (*Tuhfe-i Sâmî*, Tahran 1314 hş.). Rükneddin Hümâyûn Ferruh eserin tamamını tenkitli metin şeklinde geniş bir girişle birlikte neşretmiştir (*Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*, Tahran 1345 hş.). Bu yayında Farsça beyitler nesir halinde tercüme edilmiş, Türkçeler ise alt alta sıralanarak ve müstensihlerin Türkçe bilmemesinden kaynaklanan yazım yanlışlıklarıyla verilmiştir. Tezkirenin Türkçe yazan şairlere ayrılmış altıncı bölümü Adnan Karaismaioğlu tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır (bk. bibl.). Sâm Mirza'nın tezkiresi dışında yaklaşık 6000 beyitlik bir divanı bulunduğu söylenmekte (M. Ali Terbiyet, s. 172), bazı şiirleri kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâm Mirza, *Tuhfe-i Sâmî* (nşr. Vahid Destgirdî), Tahran 1314 hş.; Hândmîr, *Ḥabîbü's-siyer*, IV, 83, 100, 104; Lutf Ali Beg, *Âteşkede-i Âzer* (nşr. Ca'fer Şehîdî), Tahran 1337 hş., s. 15; Rızâ Kulî Han Hîdâyet, *Mecma'u'l-fuşâḥâ* (nşr. Mûzâhîr Musaffâ), Tahran 1382 hş., I/1, s. 127; Browne, *Persian Literature*, s. 459, 507, 514; Storey, *Persian Literature*, s. 797-800; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâycân*, Tahran 1314 hş., s. 172-174; Rypka, *HIL*, s. 293, 453; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîḫ-i Tezkirehâ-yı Fârsî*, Tahran 1348 hş., I, 155-157; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1659-1663; S. de Sacy, "Le présent sublime ou histoire des poètes de Sâm-mirza", *Notices et extraits*, IV, Paris 1798, s. 273-308; M. Fuat Köprülü, "Sâm Mirzâ ve Tezkiresi", *HM*, II (1927), s. 2-3; M. Şafî, "İqtisâbât Tuhfah-ı Sâmî Râjî" Bah Hunarwarân, *Oriental College Magazine*, X/2, Lahore 1934, s. 73-128; M. I. Kazi, "Sâm Mirza and his Tuhfa-i Sâmî", *Indo-Iranica*, XIII/2, Calcutta 1960, s. 69-89; Adnan Karaismaioğlu, "Türk Edebiyatı Kaynaklarından 'Tuhfe-i Sâmî' ve Altıncı Bölümün Tercümesi", *TDA*, sy. 57 (1988), s. 178-186; Süsen Ferhengî, "Tuhfe-i Sâmî", *Dâniş-nâme-i Cihân-ı İslâm*, VI, Tahran 1380/2002, s. 671; Tahsin Yazıcı, "Sâm Mirza", *IA*, X, 139; B. Reinert, "Sâm Mirzâ", *EI*² (İng.), VIII, 1012-1014.



GÜLŞEN SEYHAN ALIŞIK